

1. Bevezetés

1. Aki az elmúlt időkben Észak-Amerikában indián rezervátumba látogatott, gyakran találkozhatott azzal a jelenséggel, hogy a rezervátum területén kaszinót létesítettek. Egész Amerikaszerte villámgyorsasággal terjedtek és alakultak meg az újabb és újabb játéktérmekek és kaszinók az 1990-es évektől. Ez a gyors növekedés mindenképpen figyelemre méltó volt már a kezdetektől is, napjainkra pedig mindennek hatásai is kezdenek kirajzolódni.
2. A szerencsejáték és a kaszinók egyre népszerűbbek szerte Amerikában. Számos törvényi szabályozás, illetve bírósági döntés vezetett oda, hogy a törzsek megkapják a kaszinók létesítési jogát saját földjükön; így nagyobb autonómiát kapnak gazdasági tevékenységeiket illetően a saját rezervátumaikban. Ettől függetlenül azonban számos törzs maga szavazta le a kaszinók létesítését, mert nem tartották összeegyeztethetőnek azokkal a kulturális értékekkel, melyeket magukénak vallanak. Idővel azonban majdnem mindegyik végül mégis becsatlakozott az új irányba. Felmerülhet a kérdés: ezek a törzsek elveszítik a kultúrájukat? Kiárúsítják saját magukat? Hogyan egyeztethető össze ez a típusú gazdasági fejlődés és a sajátos kulturális identitás? Mennyire választási kényszer ez a modernitás és a tradíció között, vagy mennyiben jelenti a gazdasági fejlődés egyben a kulturális túlélést is? Mit is jelent ez az igencsak egyedi és alternatív út napjaink indián törzsei számára?
3. Az 1980-as évek végéig az Egyesült Államokban csupán Nevadában és New Jersey-ben volt legális a kaszinózás. Az államok a monopóliumukat 1988-ban veszítették el, mikor a szeminol, majd a cabazon törzs pert nyert a helyi állammal szemben a Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében. A bíróság ekkor szabályozta, hogy a kaliforniai törvények nem hatályosak az indiánokra a földjeik területén, a rezervátumok esetében az adott állam törvényei nem, csak a szövetségi szabályozások érvényesek. A rezervátumok életét az adott indián törzsi kormányzat felügyeli. Az 1988-ban megszületett szabályozást sokan ellenezték, főleg azokban az államokban, ahol illegálisnak számított a szerencsejáték. A támogatók viszont remélték, hogy Amerika legszegényebb társadalmi csoportját a rendelkezés segíteni fogja a jövőben, hiszen a rezervátumokban élőknek magas volt a munkanélküliség, a szegénység aránya, és sok egyéb mutatót tekintve is elmaradt az amerikai társadalom átlagától.
4. A kaszinók – mint gazdasági vállalkozások – növelték az adott törzs bevételeit, munkahelyet teremtettek a helyieknek, és csökkentették külső függőségüket is. Így az érintett törzsek gazdasága teljesen átalakult. A rezervátumokat történelmileg általában terméketlen földeken jelölték ki, rossz infrastruktúrával. A szerencsejáték-üzletnek köszönhetően azonban – elsősorban a nagyvárosok közelében élő törzsek esetében – sok vendéget tudnak odavonzani. Mindemellett a környező nem indián lakosság – és sok helyen az adott állam – számára is számos előnnyel jár.
5. Az indián kaszinók robbanásszerű növekedése Észak-Amerikában az indiánok „big storyja” lett az 1990-es évek vége óta. Amit azonban már az elején érdemes leszögezni: nem minden indián törzs folytat ilyen tevékenységet, nem mind lett nyereséges, és számos problémába is ütköznek ezek a vállalkozások. Az indián kaszinók gazdasági ereje azonban vitathatatlan, napjainkban semmibe venni, mellőzni nem lehet.

2. Az ősi indián földek elvesztésétől az önálló kormányzóságok kialakulásáig

6. A fehérek és az indiánok viszonya a történelem során erősen hullámzó volt. Számos intézkedéssel igyekeztek szétzilálni az észak-amerikai indián kultúrát, eltüntetni magukat a törzseket, és megszerezni földjeiket. Ugyanakkor születtek a törzseket támogató törvények is, melyeknek gyakorlati hatása azonban erősen megkérdőjelezhető.
7. Az egyik első ehhez kapcsolódó intézkedés a 19. század elejére nyúlik vissza. 1830-ban erőszakos kitelepítésre került sor (*Indian Removal*, mely a „könnyek ösvénye” néven került be a köztudatba) a Mississippitől nyugatra lévő indián törzsek körében, ahonnan átkényszerítették az indián lakosságot új, központilag kijelölt területekre. Ezzel az indiánok elszakadtak korábbi, szent földjeiktől, fel kellett adniuk addigi életmódjukat, gyengült törzsi struktúrájuk (Light–Rand 2005). A cél az értékes indián földek megszerzése volt. 1851-ben az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa által elfogadott Indián eltulajdonítási törvény értelmében a mai Oklahoma területén indián rezervátumokat hoztak létre (Zsigmond 2016). A cél ebben az esetben is a jó minőségű indián földekhez való hozzájutás volt, cserébe az őslakosok rossz minőségű, terméketlen területeket kaptak (Erdoes 2004). Így a törvény értelmében bár saját földhöz jutottak a törzsek, azonban ez valójában inkább egy ellenőrizhető „indián gettót” jelentett.
8. Az indián rezervátumokat az Amerikai Egyesült Államok Indiánügyi Hivatala (*Bureau of Indian Affairs*, BIA¹) jelölte ki. A megkapott földekkel maguk rendelkezhetek, melyek a későbbiek során széttöredeztek. Számos törzsi területet eladtak² nem indiánoknak,³ aminek következtében kialakult egy – a napjainkra is jellemző – helyzet, miszerint előfordul, hogy bizonyos törzsek több rezervátumban is élnek, másoknak pedig nincs saját rezervátumuk, vagy több törzs osztozik egy rezervátumon.⁴
9. Az első meghatározó – indiánok számára – pozitív lépésre 1924-ben került sor, amikor az őslakosok szavazati jogot és állampolgárságot kaptak, mely jogi egyenrangúsággal párosult. A következő jelentős lépés az Indián újjászervezési törvény (*Indian Reorganization Act*, más néven Indián New Deal) meghozatala volt 1934-ben, melynek értelmében elismerték az indiánok belső önkormányzati jogát (Zsigmond 2016). A szabályozás értelmében a törzsek önálló öngazgatási joggal rendelkeznek, ezen a saját kormány, a saját bíróság létrehozását és a saját törzsi alkotmányt is értve. Mindez az adott földön élőknek területi és gazdasági autonómiát biztosít, mely adómentességgel párosul. Az 1934-es Indián reorganizációs törvény így a földek széttöredezésének folyamatát is lassította, majd visszafordította, melynek értelmében csökkent a nem indián kézben lévő területek⁵ nagysága, ezzel támogatva a törzsi szuverenitás erősödését. Habár a törzsi autonómia szempontjából a törvény jelentősége vitathatatlan, gyakorlati megvalósulása már megkérdőjelezhető. A valóságban a lényeges döntéseket a továbbiakban is a BIA hozta meg, így a törzsi szuverenitás, illetve földhasználati jog inkább formális maradt (Jorgensen 1998; Light-Rand 2005).
10. Az Egyesült Államokban jelenleg is háromféle szuverén kormányzat van jelen: a szövetségi, az állami és törzsi. A szabályozások értelmében tehát egy adott állam területén, önálló rezervátumban élő törzsek önálló egységként és nem az adott állam részeként működnek: a törzsi szuverenitás értelmében saját törvényeik vannak, függetlenül az őket körülvevő államok törvényeitől (Kulcsár 2008).
11. Újabb fordulatot az 1975-ös, az Indián önrendelkezési jogról szóló törvény (*Indian Self-Determination and Education Assistance Act*) hozott, mely a BIA több mint évszázados uralmát törte meg, megerősítve a törzsi szuverenitás megvalósulásának folyamatát. A törvény ezúttal a gyakorlatban is biztosította, hogy a helyi közigazgatás ténylegesen a törzsi kormányok fennhatósága alá tartozzon (Jorgensen 1998; Light-Rand 2005; Akee et al. 2015).

3. Az indián kaszinótörvény

12. A rezervátumokban létesült kaszinóknak viszonylag friss a története. A dél-floridai szeminol törzs 1979-ben alapította meg első bingótermét, melyet jó pár másik is követett Florida államában, hosszú távon pedig forradalmi folyamatokat indított el az indián gazdaság területén (Catellino 2004; Kulcsár 2008). A helyi, állami kormányzóság azonban ezt a tevékenységet nem támogatta, és a Szövetségi Bíróságra vitte az ügyet. A Legfelsőbb Bíróság – többéves eljárás után – 1982-ben az indiánoknak adott igazat (Lew – Van Otten 1998), és 1986-ban már három nagy bingótermet üzemeltettek jelentős bevétellel.
13. A másik hasonló eset Kalifornia állam és a helyi cabazon indiánok⁶ között zajlott. Ennél az esetnél az indián törzs a bingón kívül pókert és egyéb szerencsejátékokat is kínált (Davis–Otterstrom 1998). Az Amerikai Legfelsőbb Bíróság 1987-ben szintén az indiánok javára döntött, elismerte az indián jog elsőbbségét a rezervátumokban (Kulcsár 2008), figyelembe véve a szeminol precedenst. A bíróság megerősítette, hogy amennyiben az állami törvények engedélyezik a szerencsejátékokat (például bingó, póker), abban az esetben az indián törzseket sem akadályozhatják meg abban, hogy a rezervátumaikban ők is létesítsenek bingótermet (Lew – Van Otten 1998; Davis–Otterstrom 1998).
14. Miután a bíróság 1987-ben kimondta, hogy a törzseknek nem lehet megtiltani a kaszinók üzemeltetését, hiszen szuverének, a helyi állami önkormányzatok azonnal támadásba lendültek a Legfelsőbb Bíróság ellenében, mert nem értettek egyet abban, hogy saját államukban nincsen ráhatásuk az indián rezervátumokra, és így a szerencsejáték-tevékenység szabályozására. A cabazoni döntés után több állam is szorgalmazta, hogy a Kongresszus jogi lépéseket tegyen az indián szerencsejáték szabályozására. Hosszas jogi csatározást követően (a törzsek, az államok és a nem indián szerencsejáték-ipar között), a cabazoni eset után egy évvel a Kongresszus 1988. október 17-én törvénybe iktatta az Indián szerencsejáték-szabályozási törvényt (*Indian Gaming Regulatory Act*, IGRA,⁷ Ackerman–Bunch 2012; Davis–Otterstrom 1998). A törvény biztosította az indián törzsek számára a jogot, hogy saját rezervátumukban szerencsejátékhoz kötődő (*gaming*) tevékenységet (például játéktérnek fenntartása, kaszinók létesítése) folytassanak abban az esetben, amennyiben ez a tevékenység nem ütközik az adott állam szabályozásába (Carey 2001). Ezzel megalkották az indián szerencsejáték szövetségi szabályozását (Lew – Van Otten 1998; Kim 2013). A tevékenységhez azonban egy lényeges kitétel kapcsolódott: az ebből befolyt jövedelmet saját nemzetük gazdasági fejlesztésére kell fordítani. A szabályozás valamennyire kompromisszumos megoldás akart lenni a helyi államok és az indiánok nézőpontja között (Davis–Otterstrom 1998).
15. Az IGRA tiszta, jól meghatározott szabályokat és irányelveket tartalmaz a rezervátumokon belül létesített szerencsejátékkal összefüggő tevékenységre vonatkozóan, és megalapította az első, ezt felügyelő ügynökséget, a National Indian Gaming Commissiont (NIGC) is.⁸ Rögzítették, hogy a bevételt a rezervátumban élők jólétének fejlesztésére, gazdasági fejlesztések ösztönzésére, a törzsi öngazgatás és törzsi kormányzati programok fejlesztésére, jótékonyági szervezetek támogatására, egészségre, képzésre és egyéb törzsi célokra kell fordítani (Carey 2001; Evans–Topoleski 2002; Ackerman–Bunch 2012).⁹
16. Az IGRA – a fenti közösségi fejlesztéseken túl – engedélyezi továbbá a személyre szóló kifizetést (*per capita payments*) is, amely gyakorlatilag egy névre szóló csekk kiállítását jelenti meghatározott időközönként a törzs tagjai számára. (A 2013-as adatok alapján a törzseknek csupán huszonöt százaléka alkalmazta ezt a módszert. Hetvenöt százalékban a törzsi kormány kezelésébe kerül a bevétel felhasználása a korábban felsorolt kormányzati és társadalmi programok fedezésére és annak érdekében, hogy hosszú távú üzleti befektetéseket indíthassanak, valamint területeket tudjanak visszavásárolni [Carder 2016].) A bevétel egy része tehát közvetlenül kerül vissza a törzsi tagokhoz. A törzs vezetése az úgynevezett *Revenue Allocation Plans* (RAPs) alapján köteles szétosztani tagjai között a kaszinókból származó bevételeket. Ezt a tervet a BIA-nak kell benyújtani és jóváhagyatni.

17. Az IGRA továbbá eredetileg megtiltotta, hogy a helyi állam megadóztassa a befolyó bevételt, azonban idővel az adózás valamilyen mértékben számos helyen a megállapodás része lett az állam és a törzsek között. Cserébe az állam is jelentős gazdasági értéket nyújtott az indián törzsek számára (Carder 2016).

18. 1987-ben csupán Utah és Hawaii tiltotta a szerencsejáték minden fajtáját. A többi állam a szerencsejáték legalább valamelyik formáját engedélyezte (Davis–Otterstrom 1998), így minden más államban, ahol az indiánoknak volt saját földjük, lehetőségük nyílt saját játéktermek létesítésére (Lew – Van Otten 1998). Ennek eredményeképp a kaszinók lettek a fő motorjai az indián gazdasági fejlődésnek számos államban, és egyúttal a törzsi önállóság növelésének is fontos eszközévé váltak. Az új szabályozásnak tehát azért is van kiemelt jelentősége, mert ez az indián önrendelkezés egyik meghatározó példájának tekinthető.

4. Az indián szerencsejáték kulturális hagyománya és fajtái

19. A szerencsejáték nem új keletű az indián nép körében, mély gyökerei vannak a hagyományos kultúrában. Már a 20. század eleji szakirodalom két típusát különböztette meg: képességen, valamint szerencsén alapuló játék. Fontos különbséget tenni a tradicionális játékok (melyek szertartási és társadalmi célokat szolgáltak) és a rezervátumokban létesített kaszinók között, melyeknek elsődleges célja pénzügyi. Sok törzs esetében mai napig vita tárgya, hogy vajon a forprofit szerencsejáték összeegyeztethető-e ősi kultúrájukkal, s ily módon megengedhető-e földjeiken (Carder 2016).

20. Az 1988-as IGRA a szerencsejáték-tevékenységet három kategóriába sorolta¹⁰ (Carey 2001; Evans–Topoleski 2002; Kim 2013; Akee et al. 2015; Carder 2016).

21. Az első kategóriába olyan közösségi játékok (*social game*) tartoznak, melyek már korábban is a törzsi élet részei voltak, a tradicionális indián szertartási élethez kapcsolódtak. Ezeknek inkább társadalmi szerepük van, minimális értékösszeg kapcsolódik hozzájuk. Ez a helyi törzsi szabályozás hatáskörébe esik.

22. A második csoportba a bingo különböző formái és ehhez hasonló játékok tartoznak (például lottó, kártyajátékok, kaparós sorsjegy stb.), melyek az államban bárhol játszhatók. Ezek szabályozása szintén a törzsi vezetés hatáskörébe tartozik, azonban már a NIGC felügyeletével.

23. A harmadik csoportba tartoznak a kaszinók és az ehhez kapcsolódó játékok (például „félkarú rabló”, black jack, kockajáték, rulett, lóverseny stb.) és minden egyéb tevékenység, ami nem tartozik az előző kettőbe. Ezek már egyéni szabályozást igényelnek, és két esetben engedélyezettek: amennyiben az adott állam amúgy is engedélyezi a szerencsejáték ezen fajtáit, valamint ha az adott állam és az érintett törzs formálisan egyezséget köt. Azaz lényegében a törzsnek kötelessége megegyeznie az adott állammal. Így lényegében mindkét fél korlátozva van bizonyos mértékig: a törzsek teljes szuverenitásukban, az állam pedig abban, hogy ő szabályozza saját államán belül teljes mértékben a szerencsejátékhöz kötődő tevékenységeket. Az első két csoport esetében ilyen kötelezettségek nincsenek.

5. A szerencsejáték terjedése

24. Kevesebb mint három évtized alatt, mely a kaszinók alapításának legalizációját követte, robbanásszerűen megnövekedett a kaszinók száma, s mára hatalmas üzletté nőtte ki magát (Light–Rand 2005).

25.

A szeminolok esetét (majd még inkább az IGRA-t) követően rendkívül gyors terjedés figyelhető meg az indián kaszinók alapítása terén. 1980 és 1988 között az indián bingótermek (2. kategória) száma növekedett jelentősen. Az 1988-as szabályozást követően ez lelassult, és a kaszinó-jellegű tevékenységek (3. kategória) terjedtek rohamosan. A kezdetekben ez sokszor valójában nem jelentett mást, mint hogy a korábbi bingótevékenységet bővítették kaszinójellegű funkciókkal. Mindez természetesen attól függött, hogyan tudtak megállapodni az adott állammal¹¹ (Davis-Otterstrom 1998).

26.

A legtöbb esetben egy kaszinó sikerét vagy bukását a földrajzi elhelyezkedése határozta meg. Egy régi üzleti mondás szerint egy vállalkozás sikerét három dolog határozza meg: elhelyezkedés, elhelyezkedés, elhelyezkedés („*location, location, location*”). Bár ez a mondás igen közheles ma már, az indián kaszinók esetében igaznak bizonyult. A megközelíthetőség és a távolság a főbb városi központoktól az egyik elsődleges szempontnak tűnt, hiszen egy kaszinózáshoz nem szeretnek az emberek sokat utazni. Így a kaszinók értelemszerűen elsősorban a nagyobb népességű területek közelében létesültek. Ha egy rezervátum túlságosan messze van a nagyobb településektől, problematikusabb a vendégek odajutása, így a sikeresség és a bevétel is alacsonyabb. Ha általánosságban nézzük az indián rezervátumokat, többségük inkább az USA nyugati partja közelében fekszik, míg az amerikai lakosság nagyobb része a keleti part felé él. A keleti part felé tizennégy olyan állam is van, ahol egyáltalán nincs indián rezervátum. Sok rezervátumban – amennyiben túlságosan izolált – gazdaságilag nem is éri meg az ilyen jellegű vállalkozások elindítása. A létesítést tehát befolyásolta a nagyobb metropoliszok közelsége, illetve a közlekedés, azaz a könnyű elérhetőség. Új-Mexikóban például a kaszinók létesítésére már a kezdetektől nagyjából a pueblóindián falvaknak csupán a fele volt esélyes, mert a legfőbb útvonalakhoz nem mindegyik van megfelelően közel. Van ugyan olyan, amelyik transzportot is szervez a nagyvárosokból (Davis–Otterstrom 1998; Lew – Van Otten 1998; Cattelino 2006).

27.

Nem mindenhol jelentett tehát hirtelen gyógyírt az új lehetőség. Azokban az esetekben is, ahol megfelelőnek tűntek a körülmények, sok helyen csak alacsony bevételt hozott, vagy veszteséggé vált, és be kellett zárni. Nem mindenhol érte meg tehát elindítani, ha várhatóan nem tudják megfelelően üzemeltetni és fenntartani. A legtöbb törzs híján volt a szaktudásnak is. A törzs tagjai között csak kis számban akadtak olyanok, akiknek megvolt a tapasztalatuk egy ekkora vállalkozás beindításához. Ezért olyanokat kellett alkalmazniuk – vagy más cégekkel együttműködniük –, akik menedzselik a kaszinókat. Ezek a cégek is százalékot kaptak a nyereségből. Az IGRA ezt ugyan negyven százalékban maximálta, de így is jelentős bevételkiesés az adott törzs számára (Light–Rand 2005).

28.

Számos törzs ugyanakkor maga döntött úgy, hogy nem szeretnének kaszinót nyitni, mert összeférhetetlen a törzsi értékekkel és hittel. A belső ellenzők véleménye szerint a szerencsejáték terjedését limitálni kell, mert szenvedélybetegségekhez, anyagi és egyéb társadalmi problémákhoz vezet, valamint ellenkezik a kulturális hagyományokkal is.¹² A tagok féltették szent helyeiket, privát életüket, tartottak attól, hogy idegenek megrongálják örökségeiket, utat tör a bűnözés stb. Így tett például a legnagyobb létszámú és legnagyobb rezervátumi területtel rendelkező törzs, a navahó is. Az 1990-es években kétszer is leszavazta a törzsi közösség a kaszinó létesítését. Véleményük szerint a kaszinó hatása korrupt és romboló. 2002-ben mégis jóváhagyták az üzlet indítását a navahó és hopi indiánok számára a rezervátumban. Alapíthatnak saját maguk, illetve átruházhatják ezt a jogot más törzsekre is. Ettől az életszínvonal növekedését várták, és a 44 százalékos munkanélküliség csökkenését. A véleményváltozás azt eredményezte, hogy a környezetükben idővel számtalan kaszinót építettek közeli törzsek, és ha ők továbbra sem teszik, az emberek úgyis átmennek oda is, azonban ha beszállnak a kaszinóüzletbe, a pénz helyben marad (Light–Rand 2005). A pueblóknál sem csupán a megközelítés számított. A falvak maguk döntöttek választással, szeretnének-e létrehozni kaszinót. Több közösség (például hopi, cochiti) ellene szavazott. Azoknak a pueblóknak a vezetői, akik támogatták a beruházást, később koalíciót alkottak a célból, hogy együtt képviseljék érdekeiket az új-mexikói kormányzattal szemben a szabályozást – és legfőképpen az adózást – illetően (Pitts–Guerin 1998; Carey 2001).

29. A törzsi vezetésnek azonban nemcsak a belső, hanem a külső ellenzőkkel is meg kellett küzdeni. Egyrészt a helyi állammal, ami hátrányosnak tartotta, hogy nem tudják szabályozni a tevékenységet a saját államuk területén belül. (Annak ellenére, hogy a kötelező megállapodások keretében sok esetben mégiscsak megállapodtak helyi adók bevezetéséről.) A helyi hivatalok szerint ez azért sem tisztességes, mert az infrastruktúrát a kaszinókhöz a rezervátum határáig nekik kell biztosítani. Az ellenzők másik táborát a helyi üzletemberek alkotják, akik szerint az indiánok így egy nem korrekt előnyhöz jutottak, és így részben tőlük veszik el a profitszerzés lehetőségét. A harmadik tényező a környező lakosság félelme a szerencsejáték következtében kialakuló negatív hatásoktól (például bűnözés, erőszak, játékfüggőség), melyek kihatnak a rezervátumon kívüli életre is (Davis–Otterstrom 1998).
30. A mérlegelésnél meghatározó továbbá a törzsi létszám is. Minél nagyobb a tagok száma, annál többfelé szükséges osztani a bevételt. (A kezdeteket nézve a kisebb törzsek esetében volt érzékelhető a nagyobb siker. Például a szemoloknál, ahol az életszínvonal öt év alatt drámaian megnövekedett, és a törzs tagjai igen tehetőssé váltak. Ugyanilyen bevétel egy nagy létszámú törzs esetén nyilván egészen másképp oszlik el [Davis–Otterstrom 1998].)
31. 1994-re már körülbelül kétszáz indián kaszinó létesült 154 törzs tulajdonában. Egy törzs általában egy, maximum kettő kaszinót alapított, ennél több nem volt jellemző. Ezt egyrészt a rezervátum méretei, másrészt a megközelíthetőségük sem engedte. (Voltak azért kivételek például Wisconsinban négy kaszinó.) 2010-re már az 565 észak-amerikai törzsnek (ez több mint háromszáz rezervátumot jelent) közel fele, 239 üzemeltetett kisebb-nagyobb kaszinót. 2018-ban már huszonkilenc államban létezett szerencsejáték 511 helyiséggel (kaszinókat, bingótermeket is beleértve), melyeket 245 törzs birtokol.¹³
32. A befolyó jövedelmet tekintve, míg 1988-ban 121 millió dollár volt a kaszinók összbevétele, tíz év múlva ez már 8,5 milliárd dollár lett, majd folyamatosan növekedett¹⁴ (Kim 2013; Ackerman–Bunch 2012). 2017-re ez az összeg (beleértve mindent, a kis bingótermektől a kaszinókig) huszonnyolc államra vonatkozóan 32 milliárd dollárt meghaladó árbevételt tett ki.¹⁵ Mindez az érintett törzsek számára hatalmas lehetőséget ad saját, egyéb helyi üzleti életük fejlesztésére is.
33. Mindezek hatására országszerte számos törzs kaszinóépítésbe fogott. (Az amerikai kaszinójátékok az USA egészének és az egyes államoknak is jelentős bevételét képezik. A bevétel 45 százalékát jelenleg is az indián szerencsejáték adja.¹⁶) Az American Gaming Association (AGA)¹⁷ összehasonlító tanulmánya szerint jelenleg is Kalifornia állam a legmeghatározóbb a törzsi szerencsejáték tekintetében, mind a gazdasági mutatók, mind a munkahelyteremtés és adó szempontjából.¹⁸ A szerencsejátékot jelenleg is a National Indian Gaming Commission felügyeli, mely szintén rendszeresen közöl aktuális (például bevételi) adatokat (Taylor–Kalt 2005).
34. Az eddig bemutatottak értelmében az indiánok gazdasági lehetőségeit elsősorban a speciális jogi helyzetük alapozta meg. A törvények által biztosított jogaik saját rezervátumukon belül tehát lehetőséget adtak az indián szerencsejáték-üzlet felvirágoztatására. Az új üzletág számos indián törzs esetében a gazdasági bevétel fő – ha nem a legfőbb – forrását jelenti,¹⁹ ezért szerepét és jelentőségét ahhoz szokták hasonlítani, mint ami hajdan a bölényeké volt.²⁰ A kaszinókat ezért az „új bölényekként” üdvözlük, az amerikai szlengben „new buffalónak” is nevezik (Evans–Topoleski 2002).

6. A törzsi szuverenitás alakulása

35. Amennyiben végigtekintünk az Egyesült Államok politikai hozzáállásán, a történelem során jelentős változásokat találunk a tekintetben, ahogy az indián törzsek önállósági törekvéseit támogatják vagy éppen elnyomják (Spilde–Taylor 2013). 1887-ben például a *Dawes Act* alapján privatizálták az indián földeket. 1934-re azonban az indián földek 62 százaléka idegen kézbe került, többek között eladások, zálogjog kiadása vagy csalás folytán (Akee et al. 2015). Az 1934-

es törvény kiadásával a BIA egy átfogó programot hirdetett a földek eróziójának meggátlása érdekében. A gond ezzel azonban az volt, hogy a probléma megoldása „külső” kézben összpontosult, és nem a helyiekében, így a helyi sajátosságok háttérbe szorultak, vagy el is tűntek. (Tipikus példája ennek a navahó törzs esete, ahol a hagyományos helyi gazdasági struktúra is felbomlott a földek elvesztésével, kikényszerültek a piacra, s így nem voltak képesek az önellátásra. Míg korábbi céljuk a független nemzeti identitás megőrzése volt – önállóan fenntartható gazdasági fejlődéssel –, a modernizációs hatások eredményeként ezt részben fel kellett adniuk [Carder 2016].)

36.

Az indián szuverenitás tehát már nem új keletű törekvés. A legnagyobb vita a szuverenitás kérdéskörével kapcsolatosan jelenleg az a speciális státusz, amely megkülönbözteti az őslakosokat (*Native Americans*) más amerikaiaktól. A szuverén entitás keretében a törzseknek saját törvényeik vannak rezervátumaikban: szolgáltatásokat nyújtanak a lakóiknak, szabályozzák a kereskedelmet, önállóan alkotják meg saját szabályzataikat, és tárgyalnak más kormányokkal. A törzsi önkormányzat ugyanúgy önálló, mint a helyi állam. Mégis miért olyan fontos ez a törzsek számára? Azért, mert kritikus tényező abból a szempontból, hogy a törzsek megtarthassák saját kultúrájukat, és életképesek legyenek önálló csoportként. Azért, hogy a gyermekek ugyanazon értékek és tradíciók mentén nőhessenek fel, mint elődeik. A szuverenitás tehát egyben a kulturális túlélés kulcsa (Kallen 2006).

37.

Az 1970-es években – annak ellenére, hogy általánosan elfogadott irány volt az önkormányzatiság megadása számukra – az indián törzsek kevésbé tudtak a központi segítségre támaszkodni a saját irányításuk megerősítése érdekében. Minthogy az indián háztartások háttérbe szorultak Amerika egyéb háztartásaival szemben, ezért sok törzs elkezdett lépéseket tenni saját szuverenitásuk, autonóm kormányuk megerősítése, gazdaságuk fejlesztése érdekében. Az önrendelkezési próbálkozások egyik leglátványosabb eleme az 1970-es évek végétől megjelenő törzsi szerencsejáték. Miután bírósági határozat erősítette meg ezeknek a vállalkozásoknak a legalitását (és később szabályozta az egész USA-ban), a törzsi kormányok rohamosan fejlesztették és kiterjesztették a szerencsejáték-ipart. Mindez a kézzelfogható gazdasági előnyökön túl a közösségre is számos hatással volt, például munkahelyeket teremtett, újjáélesztette a hagyományos indián kultúrát, illetve segítséget nyújtott a közösség egészét érintő szociális célok eléréséhez²¹ (Spilde–Taylor 2013).

38.

Az 1988-as törvény (IGRA) meghozatalával azonban számos törzsi vezető úgy érezte, hogy az ez idáig viszonylag jól működő szövetségi-törzsi kapcsolaton jelentős csorba esett azzal, hogy kötelezték az indiánokat a helyi állammal való megegyezésre a kaszinók létesítése kapcsán. Véleményük szerint ugyanis ez az eddigi gazdasági sikereiket és önállósági törekvéseiket ásta alá. Tehát míg az IGRA a törzsek döntési jogkörébe utalja a kaszinók nyitásának jogát – hiszen alapvetően közvetlenül a szövetségi törvény alá tartoznak –, ugyanakkor a megegyezés kényszere korlátokat is szab a helyi állam érdekében (Light–Rand 2005). Így míg egyfelől az indián kaszinók működtetésének alapja az indián szuverenitás, illetve az az exkluzív jog, amelyet a törvény biztosít, másfelől az IGRA gyengítette is szabadságukat. Fontos annak kiemelése, hogy a fő cél a törzsi önállóság, önfenntartás erősítése volt azáltal, hogy maguk az indiánok legyenek a bevételek közvetlen élvezői (Ackerman–Bunch 2012). Az IGRA-t mind a tagállamok, mind az indiánok kifogásolhatónak tartják a saját szempontjukból nézve. Minden kritika ellenére azért utólag kijelenthető, hogy számos kérdést legális mederbe terelt a szabályozás az indián szerencsejátékkal összefüggésben. Egyben kereteket adott az egyéb indián vállalkozások működtetéséhez is (Spilde–Taylor 2013).

39.

A fenntartható gazdasági növekedés, illetve a függetlenedés fő eszköze mára már a navahók vagy az új-mexikói indián törzsek számára is a szerencsejáték lett (Carder 2016). Új-Mexikóban még azok a törzsek is, amelyek maguk nem nyitottak kaszinót, támogatják a többi törzset abban a jogában, hogy ezt megtehessek (Pitts–Guerin 1998). Annak ellenére, hogy sok törzs esetében ugyan minimális bevételt jelent, kínálhat számukra is egyéb lehetőséget (például munkahelyeket).

40.

Átvitt értelemben a „bölényekhez” (*buffalo*) való visszatérés a gazdasági függetlenséghez való visszatérést is jelenti, hiszen sok helyen ez „tesz ételt az asztalra” (Carder 2016). Tehát nemcsak egyszerűen egy gazdasági vállalkozás, hanem jelenleg az egyik legfontosabb eszköz a törzsi élet újjáéledéséhez is (Kallen 2006). Az „új bölénycorda” a 20. század végére jelentősen megerősítette az indiánok gazdasági életének alapjait, kulturális identitását. A sikeresen működtetett kaszinók olyan új eszközzé válhatnak, mellyel sikerülhet csökkenteni történelmi függőségüket (Kulcsár 2008). A siker mellett számos nehézség és probléma is társul a jelenséghez (például a gazdasági növekedés egyben az egyenlőtlenségek erősödését is maga után vonta). A következőkben ezeket a tényezőket tárgyaljuk.

7. A rezervátumokról általában

41.

A történelmi adottságokból következően a rezervátumok lakóinak igen nehezek az életkörülményeik. Számos gazdasági, társadalmi, illetve egészségügyi problémával kellett – és kell még napjainkban is – szembenéznük. Az indián törzsek a legszegényebb és legalacsonyabban képzett társadalmi csoportját alkotják az amerikai társadalomnak. Ez alacsonyabb munkaerőpiaci részvétellel, magas munkanélküliséggel párosul (akár a nyolcvan százalékot is elérheti), amihez – a többségi társadalomhoz képest – alacsonyabb jövedelem és képzettségi szint kapcsolódik. Összességében jellemző tehát a szegénység, a rossz lakhatási helyzet, minimálisak az állami szolgáltatások sok esetben. Az egészségügyi helyzetük is általánosságban rosszabb: magasabb a megbetegedések, az alkoholizmus, az elhízás és az öngyilkosság aránya. A várható élettartam is alacsonyabb (Davis–Otterstrom 1998; Light–Rand 2005; Kim 2013; Wolfe et. al. 2012).

8. Korábbi kutatások

42.

A kaszinók megjelenése egy új és meghatározó jelenség volt mind az indián törzsek, mind a környező nem indián lakosság életében. Ezért már a megjelenésüket és terjedésüket követően nem sokkal számtalan szerző és kutató vizsgálta, milyen – gazdasági és társadalmi – hatásai vannak az újonnan kifejlődött iparágnak (Light–Rand 2005). Adam Rose (Rose 1998; 2001; idézi Spilde–Taylor 2013) több mint száz korábbi tanulmányt összegzett. A kezdeti nagyszámú vizsgálat után idővel alábbhagyott a kaszinók hatásainak elemzésével foglalkozó vizsgálatok sora (Taylor–Kalt 2005).

43.

Számos tanulmány a gazdasági bevételeket a társadalmi költségekkel állítja alapvetően szembe (Light–Rand 2005). Spilde és Taylor (2013) vizsgálata szerint a közgazdasági elméletek és a tapasztalatok döntő többsége azt támasztja alá, hogy a kaszinók építésének, működésének és adózásának közvetlen és közvetett hatásai alapvetően pozitívak. A szélesebb, kormányzati szolgáltatásokhoz, illetve az ingatlanár-változásokhoz kapcsolódó gazdasági költségek nem elhanyagolhatók, de ezek a negatív hatások messze elmaradnak a kibocsátási, jövedelmi és foglalkoztatási nyereségektől. Továbbá ezeket a szélesebb értelemben vett negatív hatásokat hosszú távon semlegesíthetik az oktatásra, infrastruktúrára, újjáépítésre fordított megemelt adóbevételek. Más tanulmányok azonban nem mutatnak ennyire egyértelmű képet. Taylor és Kalt (2005) például 1990 és 2000 között végzett összehasonlító vizsgálatot a társadalmi-gazdasági hatásokat tekintve azon indián rezervátumok között, ahol létesítettek kaszinót, és azok között, ahol nem. Összességében: állításuk szerint a kaszinóalapítási hullám következtében a gazdagabb gazdagabb lett, a szegényebb pedig szegényebb számos tekintetben.

44.

A továbbiakban ezeket a pozitív és negatív gazdasági és társadalmi hatásokat elemzem.

9. Gazdasági és társadalmi hatások

45.

A kaszinók alapítása gyakorlatilag újraértelmezte a gazdasági gyakorlatot. A nem indián lakosság részéről is erős érdeklődés övezte az új jelenséget. Nehezen volt értelmezhető, hogyan kapcsolható össze az ősi indián kultúra a piaci alapokon nyugvó gazdasági vállalkozásokkal. Ezek a törzsek azonban a szerencsejáték-üzleten és a piaci folyamatokba való integrálódáson keresztül egy olyan utat választottak, mely segíti és fent is tartja kulturális és politikai autonómiájukat. A kialakult helyzet mind a mai napig azonban igen vegyes képet mutat (Catellino 2004; Light–Rand 2005).

9.1. Pozitív hatások országszerte

46.

A kaszinók alapítása sok törzs számára példa nélküli függetlenséget és fejlődést hozott rövid időn belül. Mindez nem oldotta meg minden törzs problémáját, de hosszú idő után lehetőséget kaptak, hogy felvegyék valamiben a versenyt a többségi társadalommal. A legtöbb rezervátumban a gazdasági lehetőségek igen szűkek, vagy egyáltalán nincsenek. Ez egyrészt rossz elhelyezkedésükből fakad, másrészt abból, hogy a rezervátumok kijelölésénél a rosszabb minőségű – erdészeti, bányászati vagy mezőgazdasági lehetőségek nélküli – földeket hagyták meg az indián törzseknek. Ennek tükrében érthető, miért lehet a szerencsejáték-üzlet az, amely életképes ezeken a területeken (Kallen 2006). A kaszinók olyan vidéki térségekben létesültek, ahol nem csupán az indián, de a nem indián lakosságnak is szüksége van a munkahelyekre. Az indián törzsek számára viszont mindez nem csupán munka, hanem egyúttal lehetőség is, hogy visszatérjenek szülőfalvaikba, és tudjanak helyben dolgozni. Az ebből származó bevételt további indián vállalkozások létesítésére is tudják fordítani. Hasznot hoz a tagok, a törzs és az indián kultúra számára is (Carder 2016).

Gazdasági előnyök

47.

Az indián kaszinók bevétele az első húsz évben folyamatosan nőtt, majd a 2008-ban kezdődő világgazdasági válság idején ugyan ez is megtorpant (Spilde–Taylor 2013), de 2015-re már ismét számos indián rezervátum gazdasági alapját jelentette, és napjainkban is virágzó ipari szektorként működik. Habár magára az indián kultúrára való hatása sok szempontból kérdéseket von maga után, a gazdasági életre vonatkozó pozitív hatásai megkérdőjelezhetetlenek. Az erős gazdasági alap az egyik fontos összetevője a szuverén kormányzat biztosításának is (Carder 2016).

48.

A szerencsejáték-üzlet hatalmas összegeket mozgatott meg, mely új eszközt adott számos indián törzsnek, hogy kiemelje tagjait a szegénységből és a munkanélküliségből. A hatások közül nyilvánvalóan elsődleges a befolyó profit (Kallen 2006). A törzsi vezetésnek így megvan a saját erőforrása ahhoz, hogy alapvető szolgáltatásokat biztosítson a saját tagjai számára, és hogy újabb üzleti vállalkozásokat indítsanak (Carder 2016). Ezek elsősorban a kaszinókhöz kapcsolódnak (például hotel, konferenciaterem, bevásárlóközpont), de segítik a helyi kézművesipart is, valamint a személyre szóló csekkök növelik a tagok egyéni jövedelemforrását (Catellino 2004; Light–Rand 2005; Akee et al. 2015).

49.

A kaszinóknak elsősorban tehát a helyi gazdaság fejlesztésében volt kiemelten fontos szerepük: növelték a foglalkoztatottságot és a béreket, emelték a közösségi bevételeket és az egyéni jövedelmet (Momper 2010). A hatások érzékelhetők a kaszinók egész környezetében, de nyilvánvalóan elsősorban az adott törzs tagjai között. Az indiánok körében összességében a foglalkoztatottság hat százalékkal nőtt a nem felsőfokú és 5,5 százalékkal a felsőfokú végzettségűek esetében a kaszinóalapítási hullám kezdetét (1990–2000) követően (Kim 2013). A kaszinók közvetlenül és közvetve is jelentős számú új munkahelyet teremtettek. Az Oneida Rezervátum (Wisconsin) környezetében például a kaszinók megjelenése után a munkanélküliségi ráta negyven-

ről tizenöt százalékra csökkent, így a térségben az oneida törzs számított a legnagyobb munkáltatónak (Kulcsár 2008). Hasonlóan az egyik legnagyobb munkaadóvá vált például Arizonában az apacs törzs. Minnesotában az odzsibvé indiánoknál 1991 és 1998 között nullára csökkentették a hatvanszázalékos munkanélküliséget (Evans–Topoleski 2002). Az új-mexikói pueblóindiánok esetében is hasonló a változás. A korábban igen magas munkanélküliség hirtelen minimálisra csökkent (például Sandia), vagy volt, ahol teljesen meg is szűnt (például Isleta; Pitts–Guerin 1998). Hasonlóan alakult a helyzet Kaliforniában is, ahol a bevétel és az alacsony munkanélküliség máig kiemelkedő a cabazon indiánoknál. Megőrizték kezdeti versenyelőnyüket, s maguk mögött hagyták az ország többi részét (Akee et al. 2014). Míg a BIA 2014-es adatai szerint (Carder 2016) a törzsi kaszinókban foglalkoztatottak nyolcvan százaléka indián, hatása a környező közösségekre sem elhanyagolható, számukra is nagyszámú új munkalehetőség nyílt.

50.

Az új típusú vállalkozások közvetve a tagállamok adóbevételeit is növelik, hiszen több iparágat is „használnak”, amely adóköteles: a kaszinók létesítéséhez szükséges eszközöket és több szolgáltatást is helyben szereznek be. Mindez mind a helyi kormány, mind a közeli nem indián lakosság számára is pozitív hatást eredményez (Kallen 2006).

Társadalmi előnyök

51.

A társadalmi haszon elsősorban az adott közösséget magát érinti (Light–Rand 2005). Megerősítette az indián törzsek anyagi pozícióját (hiszen egyre nagyobb hányadban birtokolnak üzleti vállalkozásokat indiánok), s mindez a politikai pozíciójuk erősödéséhez is vezetett, érdekérvényesítési képességük megszilárdult.

52.

A helyben teremtett munkahelyek ezenfelül visszahatnak az egész törzsi életre. A legtöbb indián rezervátumtól messze vannak a városok, ahol a törzsi tagok számára is munkalehetőség adódik. A szerencsejáték-ipar azonban biztosítja, hogy ne kelljen messze elmenni, aminek eredményeként megindult a tagok visszaáramlása a rezervátumokba (Light–Rand 2005; Momper 2010). A gazdasági hozam és foglalkoztatás növelésén túl a helyi önkormányzat többet tudott költeni a szociális, egészségügyi, oktatási, kulturális és környezetvédelmi programokra, valamint a rezervátum gazdasági diverzifikációjára is (Spilde–Taylor 2013).

53.

A törzsek a kaszinóüzlet közvetlen bővítésén túl jelentősen fejlesztették alapvető infrastruktúrájukat. Javítják az utakat, bővítik a törzsi irodaépületeket, hatalmas lakásépítési projekteket indítanak. Emellett folyamatosan fejlesztik a rendőrség és a tűzoltóság szolgáltatásait, bővítik a pihenési, szórakozási és sportolási lehetőségeket (Davis–Otterstrom 1998; Catellino 2004; Light–Rand 2005; Momper 2010). A bevételekből támogatják a művészeket, bővítik az idős embereknek nyújtott szolgáltatásokat, több helyen indítottak a vízminőség javítását célzó programot (Akee et al. 2015), és továbbra is cél a korábban elkerült földterületek visszaszerzése (Light–Rand 2005).

54.

A pozitív hatások egyúttal az iskoláztatást is érintették (Akee et al. 2015; Momper 2010). A törzsek többsége egyrészt maximálisan támogatja a továbbtanulást az elemitől a felnőttoktatásig (Catellino 2004), másrészt a helyi vállalkozások fejlesztése számos indián lakost ösztönzött magasabb iskolai végzettség megszerzésére. Ennek hatására csökkent a közösségi segítségre szoruló aránya és az alkoholizmus, egyre nagyobb számban kerültek be indiánok az üzleti világba, aminek hatására még többet tudtak költeni az indiánok oktatására (Pitts–Guerin 1998). Iskolákat építettek a törzs tagjai számára, ösztöndíj formájában is támogatják a továbbtanulásban való részvételt. A családok anyagi helyzete is javul, jobb lehetőséget látnak a munkaerőpiacon hosszú távon.²²

55.

Az oktatás mellett az egészségügyi terület is kiemelt szerepet kapott (Cattellino 2006). Egészségügyi központok létesültek, melyeknek szolgáltatásait ingyen biztosítják a törzsi tagoknak, és mindenki teljes körű egészségbiztosítással rendelkezik (Catellino 2004). Drogprevenációs programok indultak, dialízisközpontokat szerveztek, és sok egyéb módon segítik az indián törzsi

tagok életminőségének javulását (Spilde–Taylor 2013). Egy 2012-es tanulmány az 1988–2003 közötti adatokat (azaz a szabályozást követő tizenöt évet) elemezve nézte meg – összehasonlítva a kaszinókkal rendelkező, illetve nem rendelkező törzseket –, hogy a jövedelem és a jólét milyen hatással van az egészségügyi tényezőkre. A vizsgálat szerint az előbbieket esetében sokkal jobb eredményeket mutattak az adatok: a magasabb bevétel jobb fizikai állapottal párosul, a tagok jobban hozzáférnek az egészségügyi ellátásokhoz, adataik alapján – többek között – csökkent a dohányzás és az erős ivás aránya, a jólét csökkentette a szorongás, a stressz mértékét, javította az étrend minőségét (Wolfe et al. 2012). A gyerekek körében továbbá csökkentek a pszichiátriai jellegű betegségek és a viselkedésbeli problémák (Momper 2010).

56.

A demográfiai adatokat nézve is többnyire javulás tapasztalható: a BIA adatai szerint (amely két évente végez felmérést) egy kaszinó megnyitása után négy évvel az adott törzs lélekszáma átlagosan tizenkét százalékkal nőtt (annak eredményeképp, hogy a fiatal felnőttek visszaköltöztek a rezervátumokba), a munkanélküliség 26, a szegénység pedig 14 százalékkal csökkent (Kim 2013; Carder 2016). Némileg csökkent a gyermek- és felnőtt halandóság aránya (két százalék; Kallen 2006; Evans–Topoleski 2002). A gazdaság és a jólét pozitív irányú változása egyúttal növelte a házasságkötések számát, hiszen a helyi munkaerőpiacon jól kereső fiatalok egymás számára még vonzóbbak lettek²³ (Kim 2013). Bizonyos vizsgálatok csökkenő tendenciát találtak az öngyilkosság, a bűnözés, az erőszak, valamint a kábítószerrel való visszaélés területén is (Light–Rand 2005).

57.

A gazdasági és politikai státusz megerősítésével nem csupán az anyagi túlélést igyekeztek biztosítani, hanem kihangsúlyozták a kulturális értékeket is (Gaughen 2011). Így az anyagi siker nemhogy gyengítette, hanem megerősítette a tradicionális kultúrát, hitet és gyakorlatot. A bevételeket a kulturális tradíciók megőrzésére és újjáélesztésére is fordítják, ezzel újra megerősítve a törzsi közösséget, nagy hangsúlyt fektetve az indián kulturális örökség védelmére: múzeumokat építenek, kulturális központokat üzemeltetnek (Light–Rand 2005). A saját kultúrájukat támogató intézményeket is tudják fejleszteni, mint például nyelvmegőrző programok (indián nyelvórákat szerveznek az iskolában), fesztiválok, vásárok, törzsi televízió-állomás, saját újság és weboldal (Catellino 2004; Momper 2010). Mondhatjuk, hogy egyfajta „kulturális reneszánszát” éli meg egy törzs a kaszinóalapítás éveit követően. A pénzügyi nehézségek lassú enyhülésével párhuzamosan nagyobb hangsúlyt tudtak fektetni a kulturális projektekre. A bevételek lehetőséget teremtettek arra, hogy egyéb üzleti területeket is be tudjanak indítani, melyek sokszínűsége büszkeséggel töltötte el a törzs tagjait, például marhatenyésztés, ökoturizmus stb. (Cattellino 2006).

58.

Az indián kaszinók megjelenése egyúttal „láthatóvá” is tette a rezervátumokat. Nem csupán földrajzi értelemben, hanem kulturális és társadalmi szempontból is meghatározták határaikat. Amellett, hogy a kaszinók működése kézzelfogható anyagi hasznot hozott az adott közösségnek, eszközt adott kezükbe ahhoz is, hogy távol tudják tartani valós életüktől a turistákat, ami segít megőrizni kulturális örökségüket és szabályok között tartani a turizmus egyéb társadalmi hatásait. Az indián kaszinók tipikusan távol létesülnek a lakóhelyektől, szent helyektől és szertartási helyszínektől. Az érdeklődőket egy jól behatárolt helyen tudják szórakoztatni, a látogatók egy meghatározott helyre koncentrálnak. A törzseknek nem kell önmagukat „mutogatniuk” a bevételszerzéshez: a kaszinókban helyiek dolgoznak munkabéért, nem pedig saját kultúrájukat adják el. Szolgáltatásokat nyújtanak, nem pedig az identitásukat adják el, ezzel elkerülhetők a potenciális pszichológiai hatások. Az indián szerencsejáték szervezése tehát jó eszköznek bizonyult a gazdasági fejlődés megteremtéséhez, miközben sikerült visszaszorítani a hagyományos kulturális turizmus negatív hatásait is (Pitts–Guerin 1998).

9.2. Negatív hatások

59.

Míg elsőre úgy tűnhet, hogy gazdaságilag egy „sikersztoriról” van szó, hiszen a kaszinózás a jövedelemszerzésnek egy könnyű formája (részben az adómentességnek köszönhetően), közben

számos nehézséggel és hátránnyal is jár. Hosszú távon – sok esetben – nem is nyereséges, hiszen a kaszinók terjedésével a versenytársak száma is nőtt (a kezdeti időszakban nemigen volt még versenytárs az egymástól távol eső területeken). Sokan vádolják őket azzal, hogy méltánytalan előnyük van a nem indián vállalkozásokhoz képest, és sértik a helyiek üzleti érdekeit azzal, hogy elszívják más hotelek, éttermek stb. vendégeit (Kallen 2006; Cattellino 2006).

60.

Természetes aggodalom övezi őket a kultúrára, illetve a társadalomra vonatkozó hatásukat illetően is, hiszen a hirtelen gazdasági változás bomlasztó is lehet a közösségre nézve (Carder 2016). A fent bemutatott pozitívumok ellenére tehát az indián kaszinók létesítésének számos mellékhatása is érzékelhető (Kallen 2006). Összességében mindez nem volt varázsszer minden esetben, hiszen amennyiben az indián össznépséget hasonlítjuk a teljes amerikai népességhez, a munkanélküliségi és a szegénységi ráta továbbra is magasabb az első csoportban, és jóval alacsonyabb az iskolai végzettség is (Kim 2013).

61.

Társadalmi hatásokat sok esetben nehéz elválasztani a gazdasági hatásoktól. A szerencsejáték-függőségnek például jelentős társadalmi költségei vannak, mint például a válás vagy a családon belüli erőszak, de említhetők közvetlen gazdasági hatások is, mint például a gyógykezelési költségek (Light–Rand 2005). A felmérések szerint összefüggés van a szerencsejáték-függőség és a helyi bűnözés között, ami a hirtelen jött jóléttel is összekapcsolható egy történelmileg szegény közösség esetében (Carder 2016; Momper 2010; Cattellino 2004). Ott, ahol kaszinókat létesítettek, megnövekedett a bűnözés és a korrupció. A kaszinókkal összefüggésbe hozhatók a bankrablások, a kocsilopások, a sikkasztások, a prostitúció és a szervezett bűnözés. Mindez jelentősen megnöveli a rendőrség terheit (Kallen 2006; Cattellino 2004; Jorgensen 1998, Evans–Topoleski 2002). A közbiztonság hirtelen romlására is sokan panaszkodnak, hiszen amíg szegények voltak, ezzel nem volt probléma (Cattellino 2006).

62.

Sok indián áldozatává vált játékfüggőségének, mellyel magát és családját is tönkretette. (A törzsek politikai és vallási vezetői minél több fórumon igyekeznek hangsúlyozni a szerencsejátéktevékenység erkölcsstelen jellegét [Kallen 2006].) A függőség összekapcsolódik a fizikai és mentális leépüléssel, valamint alkohol- és drogproblémákkal is. A lakosság egy része adósságba veri magát, ami csódhöz és a munkahely elvesztéséhez is vezethet (Light–Rand 2005; Carder 2016; Jorgensen 1998; Kallen 2006), végső esetben pedig hatással van az öngyilkossági hajlandóság növekedésére is. A családon belüli problémák is megnövekedtek (Kallen 2006; Jorgensen 1998; Light–Rand 2005), ami a családon belüli erőszak és a válások számának emelkedéséhez vezetett (Kallen 2006; Momper 2010). Habár a házasságkötések száma nőtt, a gyermekvállalási hajlandóság csökkent annak következtében, hogy a fiatal nők nagy számban vállaltak munkát a kaszinókban (Kim 2013).

63.

Az ösztöndíjprogramok bővítése ellenére a továbbtanulási hajlandóságra is negatív a hatás, mert a kaszinók megjelenése miatt sokan inkább otthagyták a felsőoktatást, a magas jövedelemmel kecsegtető egyszerűbb és közelebbi munka miatt, mely negatívan hatott a felsőfokú végzettségűek arányára (Kim 2013).

64.

Maguk a kaszinók sok turistát vonzanak a rezervátumokba, aminek idővel egyre jelentősebb káros hatása lett a környezetre is: a nagy mennyiségű szemét, a talaj- és légszennyezés, valamint a megnövekedett forgalom pusztítást végzett a növény- és állatvilágban. Ezeket a hatásokat úgy próbálják a törzsek csökkenteni, hogy magukat a kaszinókat a rezervátum szélére telepítik, így az ott szervezett programokkal elvonják a turistákat egyéb „kinti” programoktól, melyek már a személyes életterüket érintenék. Számos törzs a környezetkárosító hatások csökkentése érdekében tudatosan csak a játékszolgáltatásokra koncentrál, és nem terjeszti ki a működést egyéb tevékenységekre (mint például szállás, éttermek) annak érdekében, hogy a turisták ne időzzenek hosszabb ideig területükön (Pitts–Guerin 1998; Light–Rand 2005).

65.

Vannak olyan törzsek, amelyek határozottan ellenálltak a kaszinónyitásnak. Ilyen például a legnagyobb lélekszámmal és rezervátumi területtel is rendelkező navahóké, akik eleinte csak a

kedvezőtlen hatásokat látták: ellenkezik az alapvető indián értékekkel, bűnnek tekintik a szerencsejátékot (hiszen nem etikus, hogy abból van jövedelem, ha az emberek veszítenek, ahelyett hogy olyan tevékenységet folytatnának, amely saját tradícióikhoz kapcsolódik, például állattartás). Megtapasztalták továbbá, ahogy a törzs férfi tagjai átmennek a közeli pueblóindián kaszinókba, és elveszítik családjuk pénzét (Kallen 2006). Az idők során azonban az ezt ellenző idősebb korosztály lassan eltűnt, a fiatalabbak vették át a vezető pozíciókat, s bár sokáig ellenálltak, végül 2008-ban ők is megnyitották első kaszinójukat.²⁴ Hasonlóan jártak a közeli zunik is, akik a kezdeti tiltakozás ellenére mára szintén kaszinótulajdonosok. A gazdasági érvek győzelme ugyanakkor nem csökkentette a korábban is jelen lévő aggodalmakat. A szeminolok számára egyre fontosabb kérdésként merül fel: hogyan tudják majd a gyermekeiket nevelni, milyen kulturális értékeket közvetíthetnek nekik? Miképpen tudják megtanítani nekik a munka értékét? Hogy kapcsolhatják össze saját törzsi múltjukat és jövőjüket? Véleményük szerint az ő kezdetektől sikeres vállalkozásuk mégiscsak jelentős kulturális veszteséget eredményez (Cattellino 2006). Természetesen egy kis közösség gyors meggazdagodása nem maradéktalanul zökkenőmentes. A közösségeken belül sokszor viták alakultak ki nem csupán a pénzszerzési forrást, hanem a pénz felhasználását illetően is az úgynevezett progresszívek és a tradicionalisták között (Cattellino 2006). Ez a belső vita káros hatással van a törzsi egységre.

66.

A fenti véleménykülönbségeken túl más lényegi kérdés is törzsen belüli vitához vezetett (Light–Rand 2005). Az alanyi jogon járó csekkek kiállítására kapcsán felmerült, hogy pontosan kik is a tagjai az adott törzsnek. Nem volt ugyanis mindegy, hogy hányfelé kell szétosztani a bevételt. Ezért mindenkinek egyértelműen kellett bizonyítani a vérségi alapú kapcsolódást. (Amennyiben valakit kizártak a törzsből, az nem csupán a kaszinóból járó összeget veszítette el, hanem a lakhelyét, a korábban megkapott jóléti juttatásokat, a törzsi köteleket és identitását [Pitts-Guerin 1998].)

67.

A személyre szóló kifizetések egyéb módon is rombolhatják a közösségi normákat (annak ellenére, hogy közvetlen formában növelik az egyéni bevételeket). Passzívvá is tehetik az érintetteket, akik megelégszenek azzal, amit számukra kiutalnak a bevételből. Ez a munkaerőpiaci részvételre negatív hatással van, hiszen az érintettek ugyanolyan jövedelemhez jutnak munka nélkül, mintha dolgoznának. A „talált pénz” általában csökkentheti a munkaórák számát, és növeli a szabadidő mennyiségét. Így aki nem akar dolgozni, az azt is megteheti (Pitts–Guerin 1998; Echols 2018). A munkanélküliség káros hatásai azonban ismét visszavezetnek a jelen fejezet elején tárgyalt tényezőkhöz.

68.

A kaszinók rohamos terjedésével és bevételnövekedésével megszületett egy új fogalom is, a „gazdag indián”, mely hamis képével mára újabb negatív sztereotípiát kapcsol az indián törzsekhez az amerikai társadalomban, hiszen a valóságban többségük ma is jellemzően rossz életkörülmények között él (Kim 2013). A gyerekek egy újfajta rasszizmussal találkoznak az iskolákban. Korábban a szegénységük volt a fókuszban, mára a jólét (Foley 2005). Sokszor túlértékelik az indiánok vagyonát a nem indiánok. Az indiánokat új kapitalistáknak nevezik, ami ellentmond a korábbi indiánképnek, amely a szegénységhez és erkölcsösséghez kapcsolódik (Darian-Smith 2003). Ennek a hamis képnek köszönhetően negatív intézkedések érték például a kaliforniai indiánokat 2004-ben, és megvontak több korábbi szolgáltatást és támogatást az indián törzsektől. Így mindazok az indiánok, akik olyan törzsekhez tartoztak, akik nem üzemeltettek kaszinót, vagy nem a rezervátumokban éltek, még rosszabb helyzetbe kerültek (Kallen 2006).

69.

Összességében tehát, míg a kaszinók működtetése kétségtelenül számos esetben javított az indián törzsek életszínvonalán, és ösztönözte a gazdasági fejlődést, társadalmi hatásait tekintve igen vegyes képet mutat.

10. Következtetés, jövő

70.

Az indiánok mindig is elnyomott státuszban voltak az európai ember megjelenése óta mind társadalmi, mind gazdasági értelemben. A rezervátumok százötven éves történelme óta az őslakosok mindig is a legszegényebb társadalmi réteghez tartoztak Amerikában, nagyon kevés esélyük volt arra, hogy ezen változtassanak. A 21. századra az indián kaszinók megjelenése egy lehetséges eszközt kínál a felemelkedésre.

71.

A kaszinók története nemrégre nyúlik vissza, fejlődése hirtelen volt és intenzív az 1988-as IGRA meghozatalával. Mára az indián törzseknek nagyjából a fele alapított kaszinókat. Ezek a vállalkozások radikálisan megváltoztatták a korábban szegényes gazdasági lehetőségeket. A törzsek számára mindez elsősorban jó üzletet rejtett magában: a szerencsejáték jelentős bevételt biztosít mind törzsi, mind egyéni szinten. Számos törzsnek segített az életszínvonal emelésében. Ezzel párhuzamosan támogatta a szuverenitást, és az önellátás lehetőségét biztosítja újra.

72.

Az eddigi gazdasági eredmények biztatóak, összességében az érintett közösségek élete pozitív módon változott, azonban ez az út az indián gazdasági életet egy forrásra fókuszálja. Ezért lényeges irány, hogy a befolyó bevételt egyéb gazdasági vállalkozásokba fektessék, például szállások, éttermek, golfpályák, sportpályák létesítésébe a kaszinók körül, valamint a helyi kézművesipar fejlesztésébe. Diverzifikációs stratégiát célszerű végrehajtani, amely hozzásegít ahhoz, hogy a társadalmi, kulturális, környezetvédelmi és gazdasági hatások egymást erősíthessék.

73.

Az indián kaszinók létesítése természetesen nem minden törzs számára a megfelelő út, de akik ezt választották, azoknak fontos eszköz az önállóság megerősítéséhez. Habár összességében kevés törzs lett ebből kifejezetten gazdag, jelentős részük tudta az előnyök legalább egy részét élvezni. Továbbá reményt is adott, hogy csökkenteni tudják függőségi helyzetüket. Munkahelyet teremtettek ott, ahol korábban egyáltalán nem volt munkalehetőség. Számos demográfiai mutató is javult (például halandóság csökkenése), támogatják a továbbtanulást, fejlesztik a kulturális életet stb. Ezek a törzsek a jólét és a gazdasági fejlődés reményében indultak el ezen az úton, mely egyben a kulturális túlélés záloga is lett. A rezervátumokban alapított kaszinóknak természetesen nemcsak pozitív, hanem negatív hatásai is vannak, melyek legfőképp az adott közösséget, de a rezervátum környezetét is érintik, például a bűnözés növekedése és a szerencsejáték-függőség. Ezek a hatások a közösségen belül is ellenzőkre találnak, ami belső konfliktusokat szül, hiszen alapjaiban kérdőjelezi meg a hagyományos indián értékeket.

74.

A szerencsejáték hatalmas üzlet lett. Ennek eredményeképpen az indián gazdaság legfőbb motorjává vált számos rezervátum esetében, biztosítva ezzel a gazdasági fejlődést és erősítve a törzsi szuverenitást.

75.

A kaszinók hosszú távú hatása azonban még mindig nem látható, a kép kétségkívül vegyes. Az egyértelmű gazdasági előnyök jelentős társadalmi költségekkel is párosulnak. Az empirikus kutatási eredmények igen összetett képet mutatnak a kaszinók hatásait illetően. Megjelenésük nem egyfajta új varázsszer az észak-amerikai indián törzsek számára, inkább egy újabb elem az évszázadok óta tartó gazdasági, politikai és kulturális küzdelmükben. Az indiánoknak az évszázadok során sokféle sztereotípiát kellett eltűrniük, a jelenlegi legújabb a „gazdag indián” mítosza. Az igaz, hogy az indiánok egy kis hányada valóban nagyon jól járt a kaszinók létesítésével, mindezek ellenére a kétmilliós indián lakosság nagy része ma is az USA szegénységi szintje alatt él.

76.

Az indián kaszinók pályája feltehetően a gyerekkor vége felé járhat. A közeljövőben a technológia fejlődésével, új szabályozásokkal új konkurencia jelenhet meg (például online kaszinók), amelyek egy viszonylag új és ismeretlen irányt rajzolhatnak meg. Napjainkra továbbá nagyjából a kaszinópiac is telítődött, mely szintén újraírhatja a lehetőségeket a korábbi kiszámítható működéshez képest.

Mindettől függetlenül tény, hogy a szerencsejáték esélyt adott arra, hogy a folyamatos hanyatlás helyett az indián népnek legyen ereje kezébe venni a jövőjét. Ahogy az oneida törzs vezetője mondta egyik interjújában: „Már kipróbáltuk a szegénységet 200 éven keresztül, most úgy döntöttünk hát, hogy kipróbálunk valami mást.” (Carder 2016:40.)

JEGYZETEK

- 1 A hivatalt 1824-ben hozták létre, és napjainkban is működik.
- 2 A szövetségi kormány beleegyezésével az egyház birtokol földet, illetve BIA-hoz kapcsolódó létesítmények is megtalálhatók a területeken belül.
- 3 Mindez sokszor bonyolult jogi esetekhez vezetett, mert előfordult, hogy egyes rezervátumokban a fehérek tulajdona került többségbe, míg létszámban továbbra is az indián lakosság létszáma volt magasabb.
- 4 Napjainkban nagyjából 310 indián rezervátum található Észak-Amerikában, melyek több mint 550 törzshöz tartoznak.
- 5 Fontos megjegyezni azt a lényeges különbséget, amely a földbirtokláshoz kapcsolódik: a nem indiánok számára a föld csak tulajdon, az indiánok esetében azonban a földjük egyben szent helyeik, illetve az élelemtermelés és korábban a vadászat helyszíne is.
- 6 Cabazon Band of Mission Indians.
- 7 Ezzel a szerencsejáték szabályozása hivatalosan kikerült a korábbi törvény, a *Federal Indian Gaming Regulatory Act* hatálya alól.
- 8 A korábban említett háromszintű kormányzati működésnek megfelelően az indián szerencsejáték hivatalos ellenőrzése szintén három szinten történik, napjainkban is. Ennek köszönhetően az indián szerencsejátéknak sokkal szigorúbb szabályozási követelményeknek kell megfelelnie, mint a szerencsejáték bármely más formájának az Egyesült Államokban (Carder 2016).
- 9 Kaszinót létesíteni csak abban az esetben lehetséges, ha azt az adott állam törvényei amúgy is megengedik (lásd fent), és ebben az esetben egyezséget kell kötnie a két félnek a működés tekintetében.
- 10 A gazdasági növekedés mértéke eltérő a három típus esetében. A különböző gazdasági és társadalmi tényezők változását vizsgálja részletesen Conner és Taggart (2013).
- 11 Oklahomában például nem született egyezés, így ott sokáig csak a bingótermek maradhattak.
- 12 A káros hatásokról részletesebben később lesz szó.
- 13 https://www.500nations.com/Indian_Casinos_List.asp.
- 14 Például Connecticutban a Pequot Casino (Foxwoods Resort Casino) a legnagyobb kaszinóként a 2000-es évek elejére 12 ezer munkahelyet teremtett egy olyan régióban, ahol hagyományosan igen magas a munkanélküliség. A megállapodások értelmében jelentős adót is fizet (Kallen 2006).
- 15 A részletező adatokat államokra lebontva a mellékelt tanulmány tartalmazza: <https://www.americangaming.org/new/states-economies-boosted-by-tribal-gaming-new-research-shows/>.
- 16 A pontos adatok a *2018 Edition of the Indian Gaming Industry Report*ban található, mely a 2016-os év nemzeti és állami adatait és statisztikáit tartalmazza: <http://www.casinocitypress.com/GamingAlmanac/IndianGamingReport/>.
- 17 AGA: az Amerikai Szerencsejáték Szövetség a 261 milliárd dollár nagyságú kaszinóiparág első számú nemzeti kereskedelmi szervezete, amely 1,8 millió munkahelyet képvisel a nemzetgazdaságban. Az AGA tagjai közé tartoznak az üzleti- és törzsikaszinó-üzemeltetők, a szerencsejáték-iparág beszállítói és egyéb szervezetek, amelyek szoros kapcsolatban állnak a szerencsejáték-iparággal. Az AGA küldetésébe tartozik a modern szerencsejáték alapelveit támogató, illetve a szerencsejáték-iparág minél nagyobb gazdasági hozzájárulását lehetővé tevő iparági irányelvek és iparági szabályozás kialakítása.
- 18 A 2018-as év a második év, hogy ilyet készítettek.
- 19 A legfrissebb híreket, az aktuális kutatásokat és adatokat az American Gaming Association végzi, melyeket folyamatosan közreadnak és frissítenek honlapjukon: <https://www.americangaming.org/research/>. A jelenlegi legfrissebb analízis 2018 november 8-i: <https://www.americangaming.org/resources/the-economic-impact-of-tribal-gaming-a-state-by-state-analysis-2/>.

20 Sokáig az indiánok számára a bölényvadászat biztosította a legfőbb élelemforrást, de nemcsak húsát, hanem egyéb részeit (például bőrét) is felhasználták. A rezervátumok eltulajdonításával, valamint a bölények létszámának drámai lecsökkenésével ez a 20. században fokozatosan megszűnt.

21 A szerencsejáték hatásairól bővebben a következő részben.

22 A hatás azonban nem minden esetben egyértelmű, mivel a kaszinókban az alacsonyabb végzettségűek találnak munkát elsősorban. Így alapvetően az alacsonyabb végzettségűek anyagi helyzete javult, ez a hatás viszont visszafogja a felsőoktatásban való részvételi szándékot (Kim 2013).

23 Ami azonban csökkentette a gyermekvállalást (Kim 2013).

24 Fire rock navaho Casino: <http://www.firerocknavahocasino.com/about-fire-rock/>.

IRODALOM

ACKERMAN, WILLIAM V. – BUNCH, RICK L.

2012 A Comparative Analysis of Indian Gaming in the United States. *American Indian Quarterly* 36(1):50–74.

AKEE, RANDALL K. Q. – SPILDE, KATHERINE A. – TAYLOR, JONATHAN B.

2014 Social and Economic Changes on American Indian Reservations in California: an Examination of Twenty Years of Tribal Government Gaming. *UNLV Gaming Research & Review Journal* 18(2):39–64.

2015 The Indian Gaming Regulatory Act and Its Effects on American Indian Economic Development. *The Journal of Economic Perspectives* 29(3):185–208.

CARDER, SUSAN F.

2016 The Development of a Gaming Enterprise for the Navaho Nation. *The American Indian Quarterly* 40(4):295–332.

CAREY, JANET M.

2001 Continuing cultural viability via cultural tourism as an economic survival project for pueblo indian peoples. (Dissertation.) Northern Arizona University.

CATTELINO, JESSICA R.

2004 Casino Roots: The Cultural Production of Twentieth-Century Seminole Economic Development. *In* Native pathways: American Indian culture and economic development in the twentieth century. Brian Hosmer – Colleen O'Neill – Donald Fixico, eds. 66–90. Boulder: University Press of Colorado.

2006 Tribal Gaming and Indigenous Sovereignty, with Notes from Seminole Country. *American Studies* 46(3–4):187–204.

CONNER, THADDIEUS W. – TAGGART, WILLIAM A.

2013 Assessing the Impact of Indian Gaming on American Indian Nations: Is the House Winning? *Social Science Quarterly* 94(4):1016–1044.

DARIAN-SMITH, EVE

2003 *New capitalists: Law, Politics, and Identity Surrounding Casino Gaming on Native American Land*. Belmont: Wadsworth Publishing.

DAVIS, JAMES A. – OTTERSTROM, SAMUEL M.

1998 Growth of Indian Gaming in the United States. *In* Casino Gambling in America: Origins, Trends and Impacts. Klaus J. Meyer-Arendt – Rudi Hartmann, eds. 83–98. New York: Cognizant Communication.

ECHOLS, LANDON C.

2018 *Jackpot! The Employment Effects of Gaming Revenue Allocation Plans on Native American Tribes*. Pennsylvania: University of Pennsylvania, Wharton Research Scholars.

ERDOES, RICHARD

2004 *Sánta őz, a sziú indián sámán*. Budapest: Filosz.

EVANS, WILLIAM N. – TOPOLESKI, JULIE H.

2002 The social and economic impact of native american casinos. National Bureau of Economic Research: NBER Working Paper No. 9198.

FOLEY, DOUGLAS

2005 The Heartland Chronicles Revisited: The Casino's Impact on Settlement Life. *Qualitative Inquiry* 11(2):296–320.

GAUGHEN, SHASTA C.

2011 Against the odds: indian gaming, political economy, and identity of the pala indian reservation. (Dissertation.) University of New Mexico.

JORGENSEN, JOSEPH G.

1998 Gaming and Recent American Indian Economic Development. *American Indian Culture and Research Journal* 22(3):157–172.

KALLEN, STUART A.

2006 Indian gaming. Farmington: Greenhaven Press.

KIM, WOYOOUNG

2013 The economic impacts of american indian casinos. LAP LAMBERT Academic Publishing.

KULCSÁR LÁSZLÓ

2008 A vidéki társadalom előtt álló kihívások Amerikában. *Területi Statisztika* 48(4):497–505.

LEW, ALAN A. – VAN OTTEN, GEORGE A.

1998 Tourism and gaming on American Indian Lands. New York: Cognizant Communication Corporation.

LIGHT, STEVEN ANDREW – RAND, KATHRYN R. L.

2005 Indian Gaming and Tribal Sovereignty: The Casino Compromise. Kansas: University Press of Kansas.

MOMPER, SANDRA L.

2010 Implications of American Indian Gambling for Social Work Research and Practice. *Social Work* 55(2):139–146.

PITTS, WAYNE J. – GUERIN, PSUL E.

1998 Indian Gaming in New Mexico: A historical Overview with Implications for Tourism. *In* *Tourism and gaming on American Indian Lands*. Alan A. Lew – George A. Van Otten, eds. 185–216. New York: Cognizant Communication Corporation.

ROSE, ADAM

1998 The regional economic impacts of casino gambling. Assessment of the literature and establishment of a research agenda. Washington, DC: Adam Rose and Associates.

Internetcím: <https://govinfo.library.unt.edu/ngisc/reports/ecoimprpt.pdf>.

2001 The regional economic impacts of casino gambling. *In* *Regional Science Perspectives in Economic Analysis. A Festschrift in Memory of Benjamin H. Stevens*. M. L. Lahr – R. E. Miller, eds. 404–432 Amsterdam – New York: Elsevier.

SPILDE, KATHERINE – TAYLOR, JONATHAN B.

2013 Economic Evidence on the Effects of the Indian Gaming Regulatory Act on Indians and Non-Indians. *UNLV Gaming Research & Review Journal* 17(1):13–30.

TAYLOR, JONATHAN B. – KALT, J. P.

2005 American Indians on reservations: A databook of socioeconomic change between the 1990 and 2000 censuses. (Harvard Project on American Indian Economic Development.) H. n.: Malcolm Wiener Center for Social Policy – John F. Kennedy School of Government – Harvard University. Internetcím: <https://hpaied.org/sites/default/files/publications/AmericanIndiansonReservationsADatabookofSocioeconomicChange.pdf>.

WOLFE, BARBARA – JAKUBOWSKI, JESSICA – HAVEMAN, ROBERT – COUREY, MARISSA

2012 The Income and Health Effects of Tribal Casino Gaming on American Indians. *Demography* 49(2):499–524.

ZSIGMOND ANNA

2016 Az indián oktatás története az Egyesült Államokban. *Új Pedagógia* 1–2.

Internetcím: <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-indian-oktatas-tortenete-az-egyesult-allamokban>.